

سیاست‌پژوهی

صنعت و توسعه

فصلنامه اقتصادی، صنعتی و تجاری | سال سوم | شماره ۶ | پاییز ۱۴۰۴ | قیمت: ۶۰۰,۰۰۰ تومان

- اقتصاد مقاومتی از گفتمان تا کاربست
- اقتصاد مقاومتی و هزینه‌کردهای دفاعی از منظر کلان اقتصادی
- تجربه اقتصاد مقاومتی در روسیه
- خطوط راهنمای اقتصاد سلولی مقاوم منطقه‌ای
- زنجیره‌های ارزش: مشارکت یا جایگاه
- بازاریابی شرکای تجاری و تاب‌آوری زنجیره تامین در شرایط بحران

**با نگاهی به نظام اندیشه
«فیلیپ آغیون»**

برنده نوبل ۲۰۲۵ و نظریه‌پرداز تخریب خلاقانه

Philippe Aghion

سیاست‌پژوهی

صنعت و توسعه

فصلنامه اقتصادی، صنعتی و تجاری | سال سوم | شماره ۶ | پاییز ۱۴۰۴

The Institute for
Trade Studies & Research

6

POLICY RESEARCH

INDUSTRY & DEVELOPMENT

VOLUME. 3, NUMBER. 6, AUTUMN 2025

شرکت چاپ و نشر بازرگانی
وابسته به مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

نشانی: تهران، خیابان کارگر شمالی، روبروی پارک لاله، ساختمان ۱۲۰۴

دورنگار: ۶۶۹۱۰۰۵۰ | تلفن: ۶۱۰۶۲۳۹۸ ۶۱۰۶۲۱۷۴

TAKBAB.COM

PR.ITSR.IR

CPPC.IR

سیاست پژوهش صنعت و توسعه

مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های مهندسی بازرگانی

سیاست پژوهش

صنعت و توسعه

فصلنامه اقتصادی، صنعتی و تجاری / شماره ششم / پاییز ۱۴۰۴

مدیر مسئول: حسین مدرس خیابانی / سردبیر: امین مالکی

شورای سیاست‌گذاری:

حسین مدرس خیابانی، رئیس مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی / محمدصادق مفتاح، قائم‌مقام وزیر در امور بازرگانی / سعید شجاعی، معاون برنامه‌ریزی و توسعه محیط کسب و کار / وجیه‌الله جعفری، معاون امور معادن و صنایع معدنی / حسین فرهیدزاده، معاون وزیر و مدیرعامل سازمان حمایت مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان / سیدحامد عاملی، معاون صنایع ماشین‌آلات و تجهیزات / سیدداوود موسوی، معاون توسعه بازرگانی / محمدعلی دهقان‌دهنوی، معاون وزیر و رئیس سازمان توسعه تجارت ایران / فرشاد مقیمی، معاون وزیر و رئیس سازمان گسترش و توسعه صنایع ایران / محمدمسعود سمیعی‌نژاد، معاون وزیر و رئیس سازمان توسعه و نوآوری معادن و صنایع معدنی ایران / رضا انصاری، معاون وزیر و رئیس سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی / افشار فتح‌اللهی، مدیرعامل صندوق ضمانت صادرات ایران / مهدی غضنفری، رئیس صندوق توسعه ملی / محمد قاسمی، معاون اقتصادی سازمان برنامه و بودجه / حمید امانی‌همدانی، معاون امور فنی و زیربنایی سازمان برنامه و بودجه / برات قبادیان، استاد دانشگاه تربیت مدرس / محمدمهدی هادوی، استاد دانشگاه تربیت مدرس / محمدرضا رضوی، استاد دانشگاه آزاد اسلامی / علی‌نقی مشایخی، استاد دانشگاه صنعتی شریف / عباس شاکری، استاد دانشگاه علامه طباطبائی / کریم‌اله دانش‌فرد، استاد دانشگاه آزاد اسلامی / فرشاد مومنی، استاد دانشگاه علامه طباطبائی.

شورای هماهنگی:

ژورار پرمه، معاون پژوهشی مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی / محمدجواد قربانی، معاون برنامه‌ریزی، توسعه مدیریت و منابع مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی / علی‌رضا خزائی، مدیرعامل شرکت چاپ و نشر بازرگانی / مهدی مظهری، مدیرعامل مرکز ملی شماره‌گذاری کالا و خدمات ایران / محمد وحیدی، مدیرعامل مرکز آموزش بازرگانی.

هیأت تحریریه:

حسن اسمعیل‌زاده پاکدامن، مشاور عالی رئیس مؤسسه / احمد تشکینی، هیأت علمی مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی / محمد راستی، هیأت علمی مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی / علی سلیم، هیأت علمی مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی / افسانه شفیعی، هیأت علمی مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی / محمدرضا عطارپور، هیأت علمی مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی / مهدی گودرزی، هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبائی / امین مالکی، هیأت علمی مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی / مصطفی محمدی، هیأت علمی مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.

مدیر روابط عمومی و مسئول ارتباطات: بهروز دینی

مدیر داخلی: مریم عزیزی

مدیر اجرایی: آزاده بندعلی

مدیر هنری: مهدی کشاورز افشار

ویراستار علمی: زهرا گلخواه باقری

ویراستار ادبی: مهناز مرادی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: شرکت چاپ و نشر بازرگانی

«کلیه حقوق محفوظ و مخصوص مجله سیاست‌پژوهشی، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی است.»

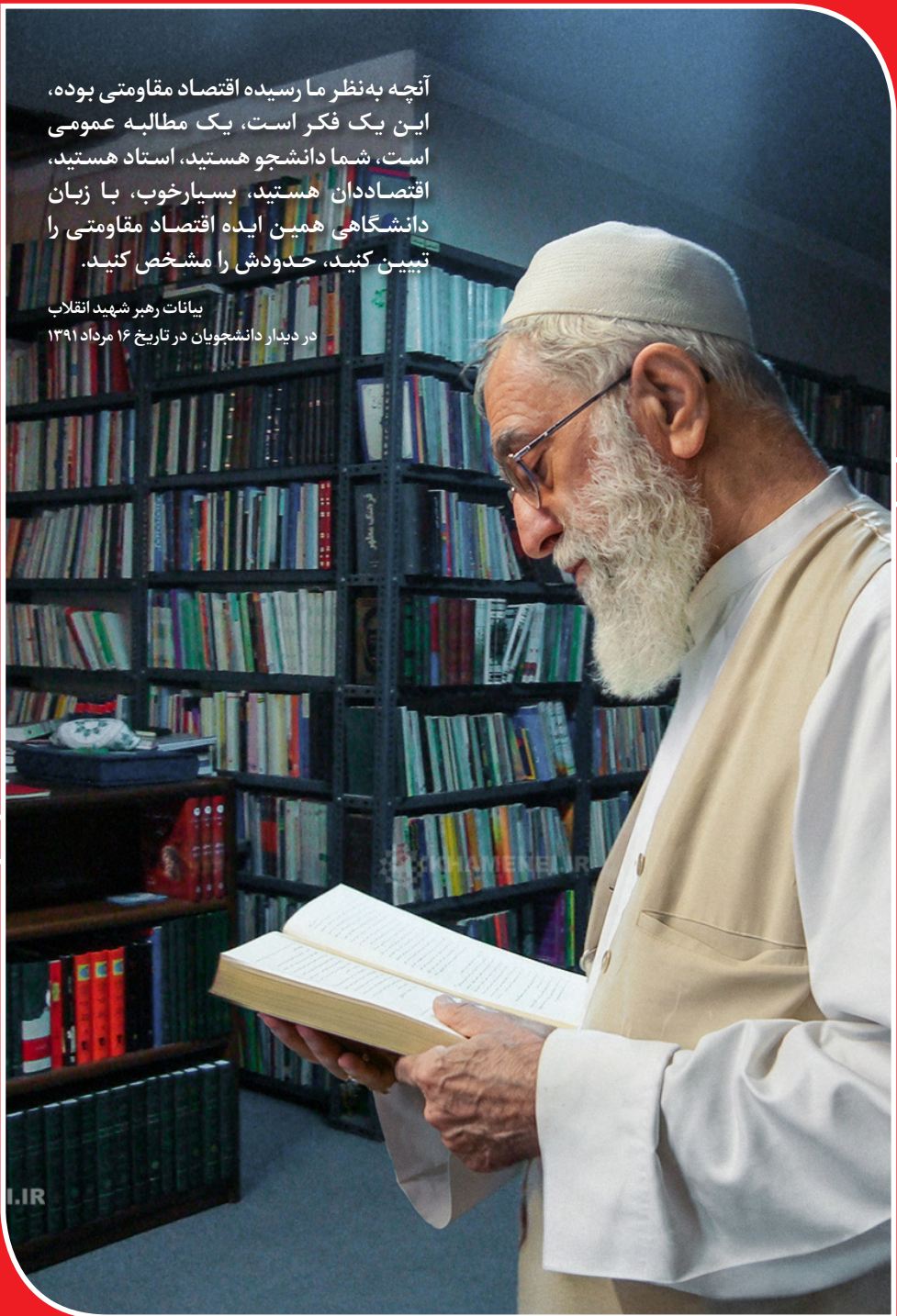
وب سایت: www.itsr.ir | ایمیل: prid@itsr.ir

نشانی: تهران، خیابان کارگر شمالی، روبه‌روی پارک لاله، ساختمان ۱۲۴

تلفن دفتر مجله: ۰۲۱ ۶۱۰۶۲۳۲۸ / ۰۲۱ ۶۱۰۶۲۳۹۸ | دورنگار مجله: ۰۲۱ ۶۶۹۱۰۰۵۰

آنچه به نظر ما رسیده اقتصاد مقاومتی بوده،
این یک فکر است، یک مطالبه عمومی
است، شما دانشجو هستید، استاد هستید،
اقتصاددان هستید، بسیارخوب، با زبان
دانشگاهی همین ایده اقتصاد مقاومتی را
تبیین کنید، حدودش را مشخص کنید.

بیانات رهبر شهید انقلاب
در دیدار دانشجویان در تاریخ ۱۶ مرداد ۱۳۹۱

فهرست مطالب

- ۶ یادداشت مدیر مسئول / حسین مدرس خیابانی
- ۸ یادداشت سردبیر / امین مالکی

فصل اول / اقتصاد مقاومتی و تاب‌آوری

- ۱۳ اقتصاد مقاومتی از گفتمان تا کاربست: تجربه شرکت‌های موفق بین‌المللی / حسین مدرس خیابانی
- ۵۱ نگاهی به مولفه‌های اقتصاد مقاومتی از منظر کلان اقتصادی: تجربه روسیه / امین مالکی
- ۶۲ خطوط راهنمای اقتصاد سلولی مقاوم منطقه‌ای / عیسی منصور / شیماجی نوری
- ۶۶ نظریه اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران / اله‌مراد سیف
- ۷۲ نگاهی به نخستین ریشه‌های نظریه اقتصاد مقاومتی در آمریکا و اروپا / منصور عسگری
- ۷۸ هزینه‌کردهای دفاعی و تاب‌آوری اقتصادی: نگاهی به گزارش صندوق بین‌المللی پول / مهدی محرمی
- ۸۸ تحقق اقتصاد مقاومتی از طریق ارتقای قابلیت جذب فناوری در بخش معدن و صنایع معدنی ایران / پریسا یعقوبی منظری
- ۹۴ آینده‌نگری صنعتی ایران: از اقتصاد مقاومتی تا تولید دانش محور / امیرحسین زارعی
- ۱۰۳ اقتصاد مقاومتی ایران در سایه چالش‌های دیپلماسی اقتصادی منطقه‌ای / جلال طاهری
- ۱۱۱ اقتصاد مقاومتی: سیاست صنعتی در تنگنای رانت و تلافی / سمیه فقیه میرزایی
- ۱۱۶ سیاست صنعتی، تاب‌آوری و اقتصاد مقاومتی: نگاهی به گزارش سیاست صنعتی برای توسعه در قرن ۲۱ / میثم بشیری

فصل دوم / نگاهی به نظام اندیشه «فیلیپ آغیون»

- ۱۳۳ نگاهی به ساختمان فکری «فیلیپ آغیون» و کارکردهای نظریه تخریب خلاقانه / امین مالکی

فصل سوم / منتخب دیدگاه‌ها

- ۱۶۱ بازسازی مستحکم و تاب‌آور زیرساخت‌ها و صنایع راهبردی / زورار پرمه / فهیمه بهرامی
- ۱۶۴ بازاریابی شرکای تجاری و ارتقای تاب‌آوری زنجیره‌های تامین در شرایط بحران / مریم خلیلی اصل
- ۱۶۸ شرایط جنگی و تاب‌آوری متفاوت معادن سنگ آهن و مس / حامد عادل نیک
- ۱۷۰ از ظهور تاپ‌بشتازی: درس‌هایی از چین در توسعه صادرات فناوری‌های پیشرفته / محیا غیائی
- ۱۷۳ اهم چالش‌های صنعت لبنیات ایران در سال ۱۴۰۴ و ارائه راهکارهای پیشنهادی / میثم فخاریان
- ۱۷۸ اقتصاد مقاومتی در سایه وحدت ملی و امنیت ملی / فرزاد مرادپور

فصل چهارم / منتخب گزارش‌ها

- ۱۸۳ _____ تحلیل هم‌زمان تحولات اشتغال، بهره‌وری نیروی کار و دستمزد در صنایع ایران / سعیده هوشمندگهر
- ۱۹۱ _____ زنجیره ارزش چرخشی تاب‌آور، پیشران تحقق اقتصاد مقاومتی / فائزه هدایت نظری
- ۱۹۵ _____ بازآفرینی صنعت ملی بادرس‌های جهانی / سید صالح اکبر موسوی
- ۲۰۰ _____ نقش توسعه حمل‌ونقل ریلی در تحقق اقتصاد مقاومتی با تأکید بر زنجیره ارزش / محمد راستی

فصل پنجم / اقتصاد جهانی

- ۲۰۹ _____ زنجیره‌های ارزش: مشارکت یا جایگاه؟ / بانک توسعه آسیایی
- ۲۱۱ _____ ریسک‌های ژئوپلیتیک و تنوع‌بخشی زنجیره‌های تأمین / پژوهشکده اقتصاد، تجارت و صنعت در ژاپن
- ۲۱۴ _____ چگونه در یک جنگ اقتصادی بچنگیم؟ راهنمای میدانی برای یک جهان چندپاره شده / ادوارد فیشرمن
- ۲۲۳ _____ چرا تعرفه‌های ترامپ اثری بر کسری تجاری نداشتند / تیموتی تیلور
- ۲۲۵ _____ چین و دیدگاه طرفداران و منتقدین نظریه مدرن پولی / استیون رتنر
- ۲۲۹ _____ هیچ برنامه پنج‌ساله‌ای پارادوکس اقتصاد چین را حل نخواهد کرد / جورج مگنِس

فصل ششم / گفتگوی اقتصاددانان

- ۲۳۳ _____ فضای مالی برای یک راهبرد صنعتی / ماریانا مازوکاتو / نیکولاس گرانو
- ۲۴۳ _____ چشم‌انداز تجارت جهان در سال ۲۰۲۶ / چوین وی یاپ / تیمور بیگ / کاریشما واسوانی

فصل هفتم / منتخب کتاب‌ها

- ۲۵۳ _____ کتاب انتخاب عمومی
- ۲۵۵ _____ کتاب قاعده‌گذاری برای نرخ بندی ارز تحت راهبرد اقتصاد مقاومتی در اقتصاد ایران
- ۲۵۶ _____ کتاب اقتصاد دریا محور
- ۲۵۷ _____ کتاب اقتصاد کلان: رویکرد تعادل عمومی پویا

یادداشت مدیر مسئول

حسین مدرس خیابانی
رئیس موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

این شماره از مجله سیاست پژوهی صنعت و توسعه مبحث «اقتصاد مقاومتی و تاب‌آوری» را از منظرهای مختلف مورد توجه قرار داده است. واقعیت این است که شرایط کنونی کشور، در پرتو مجموعه‌ای از بحران‌های درهم‌تنیده شکل گرفته است؛ بخشی از این وضعیت ناشی از تحولات و منازعات نظامی اخیر و بخشی دیگر حاصل روندی مزمن و انباشته از محدودیت‌ها و تحریم‌های اقتصادی است که طی سالیان متمادی بر ساختارهای اقتصادی کشور اثر گذاشته‌اند. در چنین بستری، بیش از هر زمان دیگری این باور تقویت شده است که مسیر عبور از وضعیت موجود، بازاندیشی و اجرای دقیق راهبرد «اقتصاد مقاومتی» است؛ مفهومی که در سال ۱۳۸۹ از سوی رهبری مطرح شد و چارچوبی نظری و عملی برای افزایش تاب‌آوری اقتصاد ملی ارائه داد.

اقتصاد مقاومتی، صرفاً یک شعار یا رویکرد مقطعی نیست، بلکه منظومه‌ای مفهومی است که مؤلفه‌های مشخص سیاست‌گذاری را هم از بعد شرکتی و هم از بعد کلان اقتصادی بنگاهی در پیش روی سیاست‌گذار قرار می‌دهد. در کنار اقتصاد مقاومتی، «مردمی‌سازی اقتصاد» به عنوان یکی دیگر از محورهای اساسی مطرح شده است. مردمی‌سازی، به معنای گسترش مشارکت فعال و مؤثر آحاد جامعه در فرآیندهای تولید، سرمایه‌گذاری، کارآفرینی و تصمیم‌سازی اقتصادی و سپردن امور اقتصادی به دست کارآفرینان بخش غیردولتی است. امروز توجه به دو مفهوم بنیادین اقتصاد مقاومتی و مردمی‌سازی (غیردولتی‌سازی) اقتصاد نه تنها ضرورتی مقطعی، بلکه راهبردی بلندمدت برای تحکیم بنیان‌های اقتصادی کشور به شمار می‌رود.

تجربه سال‌های اخیر نشان داده است که توجه به شکل خاص معماری سازمان در مدیریت بحران، گذار از مدیریت ریسک به مهندسی تاب‌آوری، تدقیق نظام پیش‌بینی و پیشگیری مبتنی بر نشانه‌شناسی، تلاش برای کسب مهارت در هنر برآورد تکانه‌های کم‌تکرار و مهار آثار آبشاری، پارادایم هماهنگی و مهار اثر شلاقی، تدبیر اصول مواجهه با اختلال‌های عمدی، تلفیق افزونگی فیزیکی و انعطاف‌پذیری سازمانی، استانداردسازی عمیق و ساختار تعویض‌پذیری، رعایت راهبردهای تعویق‌گذاری و خلق محصول پایه مشترک، توجه به هم‌ترازی پویا میان تمرکز (عمق رابطه) و تنوع (منابع تامین) و نهایتاً ارتقاء سرمایه‌اعتمادی و پایداری در لایه رابطه با مشتری مجموعه اصولی هستند که رعایت آن‌ها می‌تواند بنگاه را در برابر تکانه‌های مختلف اعم از شوک‌های بیرونی، نااطمینانی‌های منطقه‌ای و نوسانات محیط بین‌الملل مقاوم‌تر سازد (جزئیات این راهبردها را در مقاله جداگانه‌ای در همین شماره شرح داده‌ام).

دولت و نهادهای حاکمیتی می‌بایست با فراهم‌سازی بسترهای قانونی، نهادی و فرهنگی، زمینه مشارکت گسترده‌تر مردم را در فعالیت‌های اقتصادی تسهیل کنند. توجه به حضور و مشارکت مردم در عرصه‌های گوناگون اقتصادی و اجتماعی و خروج دولت از این عرصه‌ها، زمینه‌ساز سرمایه‌ای راهبردی برای کشور خواهد بود. هم‌افزایی میان سیاست‌های کلان و توان مردمی، می‌تواند زمینه‌ساز عبور موفق از تنگناهای موجود و تحقق رشد پایدار باشد.

این نکته حایز اهمیت است که تحولات جاری در عرصه بین‌الملل، به‌ویژه دگرگونی‌های زنجیره‌های ارزش جهانی و افزایش نااطمینانی‌های ژئواقتصادی، اهمیت مفاهیمی چون تاب‌آوری، مقاومت‌سازی و تنوع‌بخشی اقتصادی را دوچندان کرده است. امروزه بسیاری از بنگاه‌ها و اقتصادهای پیشرو نیز بر تقویت تاب‌آوری ساختاری و کاهش آسیب‌پذیری در برابر تکانه‌های خارجی تأکید دارند. از این منظر، اقتصاد مقاومتی می‌تواند چارچوبی نظری برای نقش‌آفرینی فعال و هوشمندانه در تحولات جهانی فراهم آورد. در نهایت، تحقق این اهداف مستلزم رویکردی جامع است که در آن، فرهنگ‌سازی، سیاست‌گذاری علمی، برنامه‌ریزی مبتنی بر داده، بهره‌گیری از سرمایه انسانی متخصص و شناخت دقیق شرایط محیطی و تهدیدات پیش‌رو، در کانون توجه قرار گیرد. انعطاف‌پذیری و سازگاری ساختارهای اقتصادی با شرایط متغیر، همراه با انسجام ملی و مشارکت جمعی، می‌تواند مسیر توسعه پایدار و اقتدار اقتصادی کشور را هموار سازد.

موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، در چارچوب برنامه سال ۱۴۰۵، تدوین نقشه راه اقتصاد مقاومتی را با تمرکز ویژه بر راهبردهای بخش صنعت و معدن در صدر اولویت‌های پژوهشی خود قرار داده که این امر مستلزم واکاوی دقیق مؤلفه‌های اجرایی اقتصاد مقاومتی، صورت‌بندی مجدد آن‌ها بر پایه شواهد تجربی و دستاوردهای پژوهشی معتبر و بهره‌گیری هوشمندانه از تجربه‌های پیشین و الگوهای موفق جهانی در کنار توجه به شرایط خاص کنونی اقتصاد ایران است. شماره پیش‌رو مجله «سیاست‌پژوهی صنعت و توسعه» گامی در همین مسیر است که به‌طور اختصاصی تقویت بنیان‌های اقتصادی و اجتماعی کشور عزیزمان و تبیین مؤلفه‌های اجرایی مفهوم بسیار ضروری و متقن اقتصاد مقاومتی را مد نظر قرار داده است. امید می‌رود این شماره با فراهم آوردن بستری روشمند برای تحلیل‌های عمیق، تبیین سیاست‌های کارآمد و ارائه راهکارهای نوآورانه، نقشی مؤثر در تعمیق گفتمان اقتصاد مقاومتی و پیشبرد هدف والای مردمی‌سازی اقتصاد ایفا کند.

حسین مدرس خیابانی / اردیبهشت ۱۴۰۵

یادداشت سردبیر

امین مالکی

هیأت علمی موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

وَ الْخَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي رَكَّبَ فِيْنَا آلَاتِ النَّسْطِ وَ جَعَلَ لَنَا أَدَوَاتِ الْقَبْضِ

و حمد بی حد مر آن خدایی را که در آفرینش ما هم مایه گشایش و رهایی نهاد و هم ما را به اسباب قبض و خویشتن‌داری مجهز نمود

(صحیفه سجادیه)

خداوند را سپاس که توفیق انتشار ششمین شماره از مجله «سیاست پژوهی صنعت و توسعه» را اعطا نمود. موضوع محوری این شماره از مجله مبحث «تاب‌آوری» و «اقتصاد مقاومتی» است. اگر کاربردهای اصطلاح «تاب‌آوری» را در رشته‌های مختلف بررسی کنیم، در خواهیم یافت که این مفهوم عمدتاً در سه تفسیر متفاوت به کار رفته است.

نخستین آن‌ها «بازگشت به حالت و موقعیت نخستین به گونه‌ای کسسان پس از یک اختلال است» که از آن به «تاب‌آوری مهندسی» یاد می‌کنیم. در اینجا تاب‌آوری به منزله «بازگشت» یک نظام به مسیر یا وضعیت پیشین خود پس از تجربه تکانه تعبیر می‌شود. در این برداشت، محور توجه بر سرعت بازگشت نظام به جایگاه پیشاتکانه است. در این تعریف تأکید بر میزان سرعتی است که یک نظام رانده شده از تعادل، در پی یک اختلال یا تکانه، مجدداً به وضعیت تعادلی خود بازمی‌گردد و ویژگی‌هایی چون کارایی، ثبات و قابلیت پیش‌بینی بیش از همه در آن برجسته است. در بعد اقتصادی، این تفسیر از تاب‌آوری در قالب نگاه بازگشتی، شباهت نزدیکی با ایده «پویایی تعادلی خودترمیم‌گر» در اقتصاد جریان اصلی دارد؛ جایی که فرض می‌شود وضعیت طبیعی یک اقتصاد حالت تعادل ایستا یا مسیر رشد متعادل بوده و اگر اقتصاد به سبب یک تکانه از وضعیت مفروض خود منحرف شود، سازوکارهای خوداصلاح‌گر بازار به طور خودکار فعال می‌شوند تا تعادل پیشین را بازگردانند. بنابراین، در چارچوب اقتصاد متعارف، تاب‌آوری به معنای «عملکرد آزادانه نیروهای بازار» تلقی می‌شود و هرگونه کندی یا ناتوانی در بازگشت به تعادل پیشین، نشانه‌ای از وجود «شکست‌های بازار» یا «اصطکاک‌های» مختل‌کننده روند اصلاح است.

تعریف دوم از تاب‌آوری بیشتر از جنس اکولوژیک است و آن را «تاب‌آوری زیست‌بومی» می‌نامیم که تاب‌آوری را «توانایی یک نظام برای جذب تکانه بدون تغییر در ساختار، هویت و کارکرد آن» می‌داند. در اینجا ظرفیت یک نظام برای جذب اختلال و در عین

حال بازسازمان دهی در خلال تغییر، به گونه‌ای که کارکرد، ساختار، هویت و بازخوردهای اساسی آن همچنان حفظ شود، تاب‌آوری تلقی می‌شود. البته این تعریف عاری از ابهام نیست؛ زیرا به روشنی مشخص نمی‌کند که چه میزان «بازسازمان دهی» یا «تغییر» می‌تواند رخ دهد و نظام همچنان واجد کارکرد، ساختار، هویت و بازخوردهای اساسا مشابه تلقی شود و از چه نقطه‌ای به بعد باید آن را در وضعیتی متفاوت دانست. بازارایی هر نظام تقریباً ناگزیر با میزانی از دگرگونی در ساختار، کارکرد و در نتیجه هویت آن همراه است و همین امر مرز میان «پایداری» و «دگرگونی حالت» را مبهم می‌کند. در پس این تلقی از تاب‌آوری این فرض نهفته است که اگر شدت یک تکانه از ظرفیت جذب یا «توان بازگشت» یک نظام فراتر رود، آن نظام به سوی وضع یا حالت تعادلی دیگری سوق داده می‌شود؛ حالتی که معمولاً نامطلوب‌تر از وضعیت پیشاتکانه تلقی می‌شود. مجدداً در اقتصاد می‌توان مشابهنی برای این تعریف یافت و مفهوم «تعادل‌های چندگانه» به همین موضوع اشاره دارد. امروزه پذیرفته شده که اگر تکانه وارد بر یک اقتصاد بسیار شدید باشد، می‌تواند رفتارها و ساختارهای اقتصادی را چنان دگرگون کند که اقتصاد دیگر به مسیر یا وضعیت پیشین خود بازنگردد، بلکه در تعادل جدیدی تثبیت شود. اثر چنین تکانه دائمی است، نه گذرا؛ اقتصاد «حافظه تکانه» را با خود حمل می‌کند و پدیده «تاریخ‌مندی رفتاری» رخ می‌دهد. در پاسخ به اینکه این تعادل‌های جدید دقیقاً چه هستند و آیا می‌توانند بالقوه و به صورت نهفته در داده‌های اقتصاد حضور داشته باشند، دیده می‌شود که تعادل‌های چندگانه صرفاً عموماً نتیجه مفروضات از پیش ساخته و ساختار مدل‌های نظری بوده، فاقد امکانی تجربی برخاسته از پویایی تاریخی و واقعی اقتصاد هستند. اقتصاددانانی که رویکردی تکاملی دارند، استدلال می‌کنند که درست به دلیل تاریخ‌مندی رفتاری یا «وابستگی به مسیر»، تعیین از پیش این تعادل‌ها ناممکن است و پرسش از وجود یا عدم وجود آن‌ها فقط می‌تواند در مقام تحلیل پسینی مطرح شود.

سومین تعبیر از تاب‌آوری «تاب‌آوری تکاملی» است که ریشه در مباحث روان‌شناسی رفتاری و مهارت‌سازگاری افراد دارد. در آنجا تاب‌آوری سازگاران برای توصیف توانایی افراد در استفاده از مهارت‌های مقابله‌ای و سازگاران به منظور حفظ یا بازیابی سریع سلامت روان پس از فشارها، تروما یا بحران‌های فردی به‌کار می‌رود. افراد تاب‌آور با سازگاری پویای خویش، بازتولید و بازتنظیم خود را ممکن می‌سازند و افراد کم‌تاب‌آور تحت فشار مضطرب‌کننده زندگی فرسوده شده و آسیب‌پذیرتر می‌شوند. حال اما ایده «تنظیم سازگاران» در بسیاری از کاربردهای امروزی تاب‌آوری تسری یافته به گونه‌ای که در وجه اقتصادی تعریف «توانایی یک نظام برای تحمل تکانه‌ها بدون از دست دادن ظرفیت تخصیص کارای منابع» را به دست می‌دهد؛ تعبیری که امکان تخصیص مجدد منابع و در نتیجه تغییرات ساختاری و کیفی را نیز در بر می‌گیرد. در همین وجه در مطالعات سازمانی نیز تاب‌آوری به‌عنوان «توان یک سازمان برای حفظ کارکردهای اصلی خویش در برابر اختلال، از طریق پیش‌بینی رویدادهای کلیدی، سازگاری مستمر با تغییرات و بازیابی سریع پس از بحران» تعریف شده است. در اینجا تاب‌آوری نه بازگشت به گذشته، بلکه نوعی «پیش‌جهش» است که ظرفیت سازگاری در برابر تکانه‌ها را در نظر می‌گیرد و بر تداوم و تغییر در نظام‌های خودتنظیم‌گر متمرکز می‌شود؛ نظام‌هایی که در برابر اختلالات درونی و بیرونی هم‌توان جذب و هم‌توان سازگاری دارند. در این تعریف خصیصه بنیادین «صلابت ساختاری» و «تزلزل‌ناپذیری» است. اگر در تعبیر سنتی، پایداری ساختاری به معنای این بود که ویژگی‌های یک نظام در برابر اختلال تغییر نکند و ساختار و کارکرد آن ثابت بماند، در اینجا در بحث «تزلزل‌ناپذیری» به توانایی یک نظام برای مقاومت در برابر اختلالات، حتی از طریق دگرگونی انعطاف‌پذیر برخی اجزا و ساختارهای آن، تأکید می‌شود. تغییری که به منظور حفظ یا بازگرداندن عملکردها و کارکردهای محوری صورت می‌گیرد. در تاب‌آوری تکاملی پایداری یا استحکام نه به معنای حفظ وضعیت‌ها یا ساختارهای موجود، بلکه ناظر بر حفظ کارکردها و عملکردهای کلیدی نظام است که ممکن است مستلزم تغییر در پاره‌ای شیوه عمل‌ها باشد و نیازمند انعطاف‌پذیری در شیوه عملکرد است.

پایداری یک نظام می‌تواند به اشکال گوناگونی بروز یابد. برای نمونه، زمانی که نظام برای بازگرداندن کارکرد و مسیر عملکرد پیشین خود، یعنی «بازگشت» به وضع قبل از تکانه، دستخوش دگرگونی‌های ساختاری و سازمانی می‌شود، گفته می‌شود که «انطباق پایدار» رخ داده است. در مقابل، اگر تغییرات ساختاری و سازمانی برانگیخته از تکانه، نظام را به سطحی تازه از کارکرد یا مسیر عملکرد هدایت کند، این حالت «گذار پایدار» نامیده می‌شود. این گذار پایدار به‌طور معمول مثبت ارزیابی می‌شود، زیرا توان نظام برای مقابله با تکانه‌های آتی را افزایش می‌دهد. بر این اساس، اگر تاب‌آوری در تعریف زیست‌بومی بر پایداری ساختارها و کارکردها در برابر تکانه‌ها تأکید دارد، تاب‌آوری تکاملی بر توانایی دگرگونی موفق در ساختارها، کارکردها و رفتارها دلالت می‌کند.

اگر سه تعریف مهندسی، زیست‌بومی و تکاملی از تاب‌آوری را به ترتیب به معنای «توانایی بازگشت از تکانه»، «توانایی جذب تکانه» و «توانایی سازگاری مثبت با تکانه» در نظر بگیریم، پارادایم «اقتصاد مقاومتی» در پی اتصال بخشی و ایجاد سازگاری بین این سه توان است. در حقیقت، ایده اقتصاد مقاومتی هر سه این تعریف را دربرمی‌گیرد و درعین حال فراتر از آنهاست؛ زیرا به نظام‌ها اجازه می‌دهد با جذب و بازگشت از تکانه، یعنی بازیابی یا حتی بهبود عملکردهای محوری و از رهگذر دگرگونی‌های ساختاری، کارکردی و سازمانی، به وضعیت مطلوب‌تری دست یابند.

امید است محتوای این شماره انعکاس تلاشی باشد که مجموعه همکاران مجله برای پرداختن سیاست‌پژوهانه به مبحث اقتصاد مقاومتی و تاب‌آوری، با تأکید بر جنبه‌های خرد و کلان این پارادایم در عرصه عمل صورت داده‌اند.

تا چه پسندِ خاطرِ خاطر افتد.

